

Ruch wędrowkowy ludności i jego zasięg oddziaływania na przykładzie miasta Brodnicy

1. Wstęp

Koniec lat 80. i początek 90. to okres pojawienia się nowych trendów w obrębie ruchów wędrowkowych ludności w Polsce. Z jednej strony obserwuje się pogłębianie tendencji spadkowej, zapoczątkowanej w końcu lat 70. w zakresie mobilności przestrzennej ludności, zarówno mobilności regionalnej, jak i wewnątrzwojewódzkiej oraz znaczne zmniejszenie wielkości emigracji stałej za granicę, z drugiej natomiast pojawia się na znacznie wyższą niż dotąd skalę, napływ cudzoziemców.

Liczba osób zmieniających miejsce zamieszkania obniża się z każdym rokiem. Biorąc pod uwagę rok 1994 należy podkreślić, że przy ogólnym spadku przemieszczeń ludności z miast do miast, ze wsi do wsi, w tym roku wzrosły nieco przemieszczenia z miast na wieś i ze wsi do wsi. Liczba osób zmieniających miejsce zamieszkania w 1994 r. wyniosła 437,9 tys. i była niższa o dalsze 18,9 tys. osób w porównaniu z 1993 rokiem. Zmniejszył się napływ ludności ze wsi do miast z 146,8 tys. w 1993 r. do 129,0 tys. osób w 1994 r. przy jednoczesnym wzroście odpływu ludności z miast na wieś (z 86,9 tys. w roku 1993 do 90,0 tys. w 1994 r.). Saldo migracji wieś-miasto w 1994 roku wynosiło 39,0 tys. osób i było niższe o 20,9 tys. w porównaniu z rokiem 1993 i jest ono najniższym saldem po II wojnie światowej. Podstawowymi przyczynami stałego zmniejszania się liczby osób zmieniających miejsce zamieszkania są: trudna sytuacja mieszkaniowa i wysoki poziom bezrobocia. W konsekwencji ruchliwość przestrzenna ludności w roku 1994 zmniejszyła się do 11,3 osób na 1000 mieszkańców, podczas gdy np. w roku 1960 rocznie zmieniano miejsce zamieszkania ponad 42 osoby na 1000, w 1970 r. 27 osób, a w 1980 25 osób.

Przedmiotem niniejszego artykułu są ruchy wędrowkowe ludności miasta Brodnicy i zasięg ich oddziaływania. Przeprowadzona przez nas analiza zjawiska migracji z i do Brodnicy koncentrowała się głównie na latach dziewięćdziesiątych, jednakże w miarę możliwości staraliśmy się objąć badaniami również lata nieco wcześniejsze. Z przyczyn oczywistych (braku danych) nie wnikaliśmy w ustalenie przyczyn migracji, określiliśmy jedynie jej natężenie, strukturę płci i wieku

migrantów, kierunki i zasięg jej przestrzennego oddziaływania, zakładając, że migracje są jednym z elementów świadczących o powiązaniach danego miasta z jego bliższym i dalszym zapleczem. Związki te wynikają zarówno z aktualnych powiązań społeczno-gospodarczych jak i z historii i tradycji dotychczasowych powiązań przestrzennych Brodnicy.

Badając relacje miasto-region zaobserwować można wyraźne występowanie sprzężeń zwrotnych. Z jednej strony zasięgi wpływów i siła ciążenia regionu do miasta zależą w dużym stopniu od jego wielkości, potencjału ekonomicznego i atrakcyjności, z drugiej zaś wielkość strefy wpływów i siła oddziaływania miasta jest zależna od rozwoju komunikacji, gęstości osiedli, mobilności ludności w zapleczu oraz poziomu jego urbanizacji i industrializacji. Powiązania miasta z jego regionem badane są na ogół poprzez analizę występujących związków w zakresie komunikacji, demografii, aprowizacji, handlu i finansów, administracji, służby zdrowia, kultury, polityki i religii oraz rekreacji. W przypadku Brodnicy występujące związki pomiędzy miastem a jego zapleczem oraz zasięg jego oddziaływania zbadano opierając się na występujących powiązaniach w zakresie ruchu ludności.

2. Analiza ruchu wędrownego ludności miasta Brodnicy

W roku 1976, kiedy to Brodnica straciła funkcje powiatowe, do miasta napłynęło 631 osób, zaś wyjechało z niego 468. Z danych wynika, że począwszy od lat 90. następuje zmniejszenie liczby osób przyjeżdżających na stałe do Brodnicy (tab. 1.). Nadal jednak utrzymuje się tendencja napływu ludności, głównie z obszarów wiejskich (w każdym roku 2/3 migrantów pochodzi ze wsi). Na przykład od 1992 do 18 lipca 1995 do Brodnicy przyjechały na stałe 1202 osoby, z tego na najbliższe 32 ośrodki gminne i miejsko-gminne przypadało prawie 67% całkowitego napływu (801 osób). Warto odnotować fakt, że do Brodnicy napływają głównie

Tabela 1. Ruch wędrowny ludności Brodnicy w latach 1976 - 1995*

Rok	Napływ				Odływ				Saldo Migracji
	ogółem	z miast	ze wsi	z zagr.	ogółem	do miast	na wieś	zagan.	
1976	631	134	497	x	468	285	183	x	63
1980	749	202	547	x	430	162	268	x	319
1985	714	197	516	1	369	172	189	8	345
1990	574	182	390	2	265	143	103	19	309
1991	475	150	318	7	283	119	129	35	192
1992	329	x	x	11	277	x	x	51	52
1993	400	x	x	7	272	x	x	27	128
1994	377	x	x	7	372	x	x	23	5
1995*	96	x	x	3	106	x	x	17	-10

*) do 07.1995 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych województwa toruńskiego 1977, 1981, 1986, 1991, 1992, 1993 oraz materiałów uzyskanych w UM Brodnica.

ludzie młodzi, do 40 roku życia, pochodzący ze wsi, „wypychani” do miasta przez kryzys w rolnictwie (rozpad PGR i Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych). W analizowanym okresie stanowili oni prawie 80% wszystkich imigrantów (por. tab. 2.).

W strukturze napływu była prawie równowaga kobiet i mężczyzn (612 i 590 osób). Wśród napływowej ludności najwięcej osób charakteryzowało się wykształceniem średnim i zawodowym (58%), znaczny odsetek stanowili ludzie z wykształceniem wyższym (12%).

Tabela 2. Struktura wieku i płci osób, które przyjechały na stałe do Brodnicy w okresie 01.01.1992-30.05.1995

Wiek	Płeć		Ogółem
	K	M	
0-4	73	88	161
5-9	36	43	79
10-14	33	23	56
15-19	36	27	63
20-24	118	72	190
25-29	94	113	207
30-34	59	84	143
35-39	42	40	82
40-44	20	17	37
45-49	9	15	24
50-54	12	4	16
55-59	15	7	22
60-64	17	25	42
65-69	9	8	17
70-74	16	9	25
75-79	8	7	15
>80	15	8	23

Źródło: badanie własne na podstawie materiałów zebranych w Wydziale Ewidencji Ludności UM Brodnica.

Pod względem struktury zawodowej dominowały osoby zawodowo związane z przemysłem i budownictwem (sektor II – 18,8%) oraz z szeroko rozumianym handlem i usługami (sektor IV). W migracjach stałych do Brodnicy uczestniczy ludność prawie z całej Polski, bowiem oprócz regionu toruńskiego (805 osób – 67%) w procesie tym bierze udział ludność rekrutująca się aż z 38 województw, razem 368 osób, i 29 osób z zagranicy, głównie z Niemiec.

Po stronie odpływu ludności z Brodnicy, zauważamy nieco mniejsze wielkości, bowiem w analizowanym okresie od 1992 roku do lipca 1995 wyjechały na stałe 982 osoby, z tego 56% na obszar woj. toruńskiego (w tym 11% na obszar gminy Brodnica i 45% na pozostałe tereny woj. toruńskiego). W odpływie migracyjnym

dominowały kobiety – 53% (tab. 3). Wśród opuszczających Brodnicę aż 82% (803 osoby) stanowią ludzie młodzi do 40 roku życia, ogółem osoby w wieku produkcyjnym stanowią ponad 65% wyjeżdżających, w wieku przedprodukcyjnym było ich 28% i 7% w wieku poprodukcyjnym (ryc. 1).

Tabela 3. Wyjazdy na stałe z Brodnicy w latach 1992-1995*

Rok	Liczba wyjeżdżających		
	ogółem	mężczyźni	kobiety
1992	277	125	152
1993	272	123	149
1994	327	166	161
1995	106	50	56
1992 - 1995	982	464	518

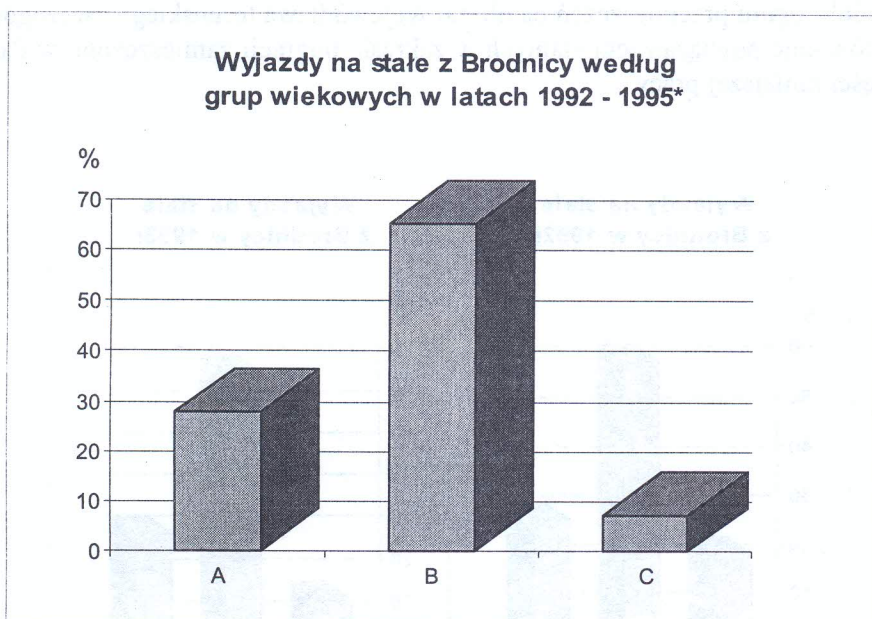
Źródło: badanie własne na podstawie materiałów zebranych w UM Brodnica.

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych wyjeżdżało średnio 350-500 osób rocznie, na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych (do 1992 r.) zaobserwowano gwałtowne zmniejszenie ich liczby, bowiem rocznie emigrowało od 250 do 280 osób, a saldo migracji wynosiło na przykład w 1992 roku tylko 57 osób, a w 1995 było nawet ujemne (-10 osób). W połowie lat 80. (1985) zaznacza się nowy trend w migracjach z Brodnicy – oprócz migracji krajowych, Brodniczanie wyjeżdżają na stałe za granicę. Emigracja za granicę stanowiła odpowiednio 18% ogółu wyjeżdżających w 1992 roku, 10% w 1993, 7% w 1994 i 16 % w 1995 roku.

Warto nadmienić, że w analizowanym okresie – lata 1992-1995, 33% ogółu wyjazdów zanotowano w 1994 roku (rok ten był czasem największych emigracji z Brodnicy) przy jednocześnie najniższym odpływie ludności za granicę (1994 r. – 7%) – ryc. 2.

Generalnie z przytoczonych wielkości wynika, że w Brodnicy utrzymuje się (za wyjątkiem 1994 roku) zniżkowa tendencja odpływu ludności, w pierwszych siedmiu miesiącach 1995 roku wyjechało zaledwie 106 osób (ryc. 2).

Analizując przestrzenny zasięg odpływu ludności z Brodnicy (w latach 1992-1995) zauważamy, że przemieszczenia w obrębie województwa toruńskiego stanowią aż 56% ogółu wyjazdów z Brodnicy, natomiast 32% osób udaje się poza obszar województwa do innych regionów kraju (z tego do województw ościennych, tj. bydgoskiego, gdańskiego, wrocławskiego, elbląskiego i olsztyńskiego wyjechało odpowiednio: 7%, 4,3%, 3,2%, 2,6% i 2,0%. Warto podkreślić, że ponad 2% emigrantów z Brodnicy udało się na teren woj. katowickiego, a pozostałe 12% to migracje zagraniczne. Świadczy to o regionalnym zasięgu migracji, bowiem, jak już wspomniano, ponad połowa potoków migracyjnych (56%) są to migracje wewnątrz województwa toruńskiego, z których 77% przypada na 8 obszarów, tj. gminę Brodnica, miasto Toruń, gminę Zbiczno, Bobrowo, Grążawy, Osiek, Jabłonowo i Grudziądz, łącznie 428 osób.

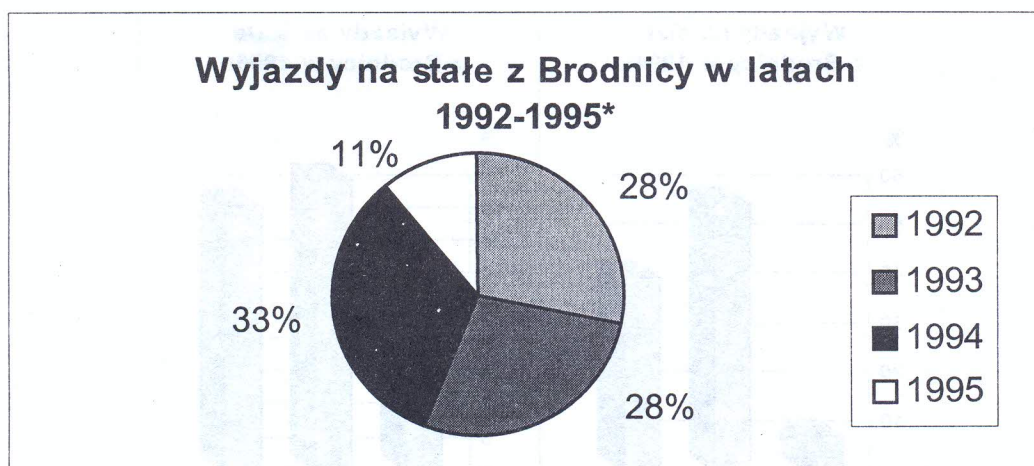

Ryc. 1. Wyjazdy na stałe z Brodnicy według grup wiekowych w latach 1992-1995*

*) wyjazdy do 18.07.1995r.

A- wiek przedprodukcyjny, B- wiek produkcyjny, C- wiek poprodukcyjny

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów zebranych w UM Brodnica.

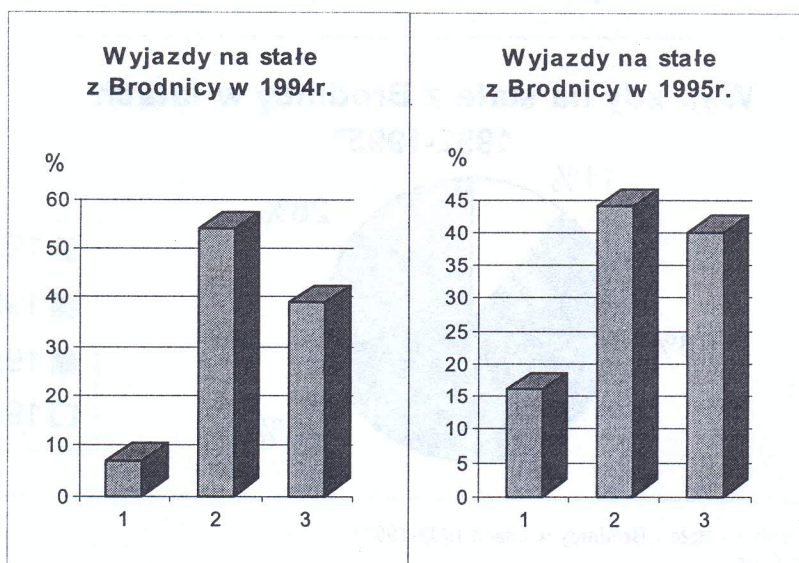
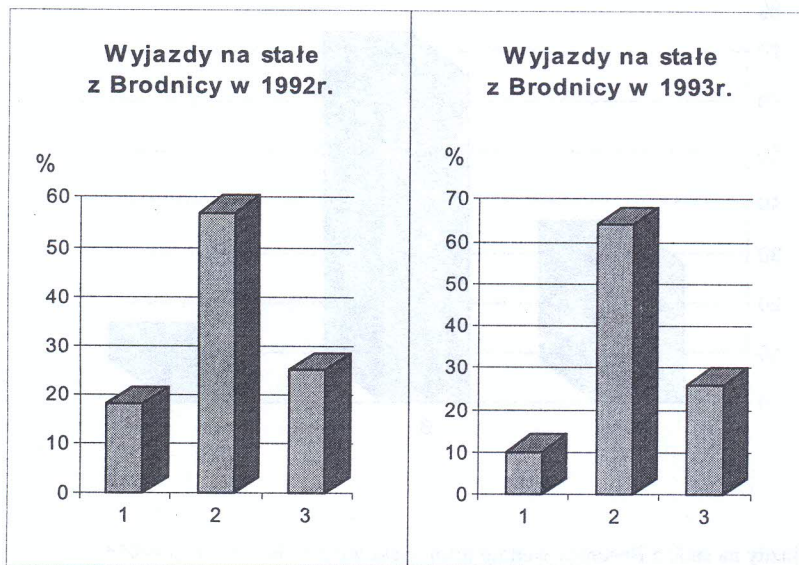

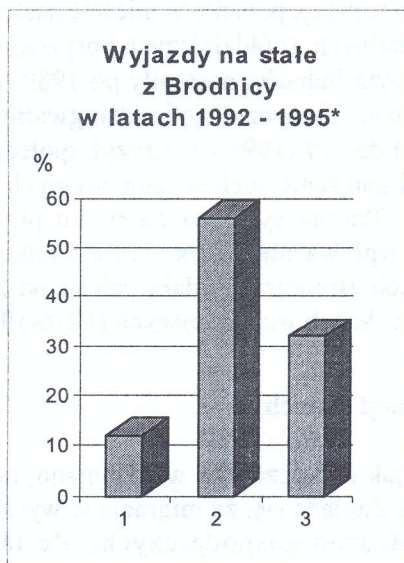
Ryc. 2. Wyjazdy na stałe z Brodnicy w latach 1992-1995*

*) do 18. 07.1995r.

Źródło: badanie własne na podstawie materiałów zebranych w UM Brodnica.

Warto nadmienić, że Brodnica oddaje na rzecz swojej gminy i miasta Torunia aż 36% ogółu przemieszczeń na obszar województwa toruńskiego. Szczegółowe omówienie powiązań regionalnych w zakresie migracji zamieszczono w dalszej części niniejszej pracy.

Ryc. 3. Wyjazdy na stałe z Brodnicy w latach 1992-1995 (według obszaru przeznaczenia)

1. za granicę, 2. w woj. toruńskim, 3. inne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów zebranych w UM Brodnica.

Wśród migrantów udających się za granicę (w analizowanym okresie łącznie 118 osób) 88% wyjeżdża do Niemiec (104) osoby. Największy odpływ za granicę nastąpił w 1992 roku, kiedy to miasto i nasz kraj znalazły się w początkowym etapie przemian społeczno-gospodarczych i politycznych.

Reasumując, w okresie od 1992 do 18 lipca 1995 do Brodnicy przybyły 1202 osoby, z tego na obszar województwa toruńskiego przypadło prawie 70% całkowitego napływu, w tym samym czasie Brodnicę opuściły 982 osoby, z tego na obszar województwa toruńskiego przypadło 56%. A więc saldo migracji było dodatnie i wynosiło 220 osób.

Na charakter i wielkość migracji w Brodnicy znaczny wpływ w połowie lat siedemdziesiątych wywarła reforma podziału administracyjnego Polski, w wyniku której, wraz ze zniesieniem powiatów, Brodnicy odebrano rolę miasta powiatowego. W tym czasie liczba osób napływających do Brodnicy nieznacznie maleje, natomiast wzrasta odpływ ludności (najwyższa wartość – 468 osób 1976 rok).

Ludność tego okresu migrowała głównie do dużych ośrodków przemysłowych, nowego województwa toruńskiego, m.in. do Torunia i Grudziądza. Toruń, jako nowa stolica województwa, zwiększył liczbę oferowanych miejsc pracy w administracji, handlu i usługach.

W latach 80. został przyhamowany odpływ ludności z Brodnicy, natomiast obserwuje się wzrost napływu ludności wiejskiej. Rok 1985 charakteryzuje się największym saldem migracji (345 osób). W tym czasie brodnickie zakłady

przemysłowe zwiększyły ofertę i liczbę miejsc pracy, ponadto w mieście następuje przyrost zasobów mieszkaniowych - komunalnych, spółdzielczych i prywatnych.

Ponowne zmiany w ruchu wędrownym ludności nastąpiły po 1989 roku, po zmianach ustrojowych w naszym państwie. Zaznaczył się bardzo gwałtowny spadek salda migracji z 309 osób (1990 r.) do -10 (1995 r.). Kryzys społeczno-gospodarczy ostatnich lat znacznie osłabił natężenie ruchów migracyjnych, nie tylko w Brodnicy, ale i w całej Polsce. Trudna sytuacja na rynku pracy i niedostępność zasobów mieszkaniowych wpływa niekorzystnie na wielkość i kierunek migracji. Dowodem tego są migracje Brodniczan udających się od 1985 roku za granicę, czego nie zaobserwowano w latach wcześniejszych (1976-1985).

3. Powiązania Brodnicy w zakresie migracji stałych

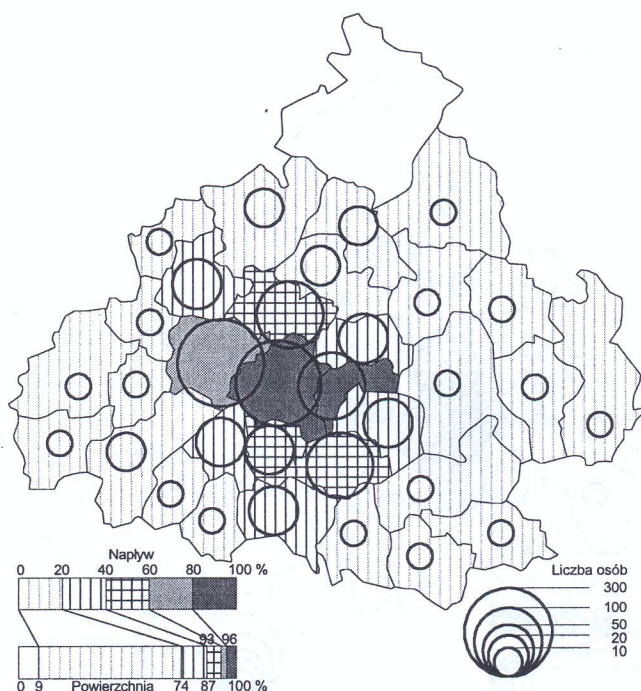
Powiązania miasta z jego zapleczem, jak już wcześniej wspomniano, mogą być określone m.in. poprzez migracje stałe. Zakłada się, że migracje te wynikają nie tylko z aktualnych powiązań społeczno-gospodarczych, ale także odzwierciedlają tradycje i historię dotychczasowych powiązań przestrzennych Brodnicy z jej najbliższym regionem. W okresie od 1.01.1992 roku do 18.07.1995 roku do Brodnicy przybyły 1202 osoby, z tego na najbliższe 32 ośrodki gminne i miejsko-gminne przypadało 801 osób, tj. 67% całkowitego napływu. Natomiast w podanym okresie opuścili Brodnicę 982 osoby, z tego do pobliskiego regionu skierowały się 553 osoby, tj. 56% ogółu wyjeżdżających na stałe z Brodnicy. W migracjach stałych w analizowanym okresie Brodnica miała globalne saldo dodatnie wynoszące 220 osób. Natomiast w migracjach regionalnych saldo to również było dodatnie, ale o wyższym poziomie i wynosiło 369 osób. Generalnie biorąc Brodnica w wyniku migracji stałych traci swoich mieszkańców na rzecz zagranicy i częściowo kraju, natomiast pozyskuje nowych mieszkańców ze swojego najbliższego zaplecza. Całkowity obrót migracyjny w okresie 1.01.1992 - 18.07.1995 wyniósł 2186 osób, w tym regionalny 1243 osoby i stanowił on 56 % obrotu globalnego.

Regionalny zasięg migracji z i do Brodnicy zamyka się generalnie w obrębie 32 ośrodków gminnych i miejsko-gminnych wieńcem otaczających Brodnicę i obejmuje obszar 4978 km² zamieszkały przez 375,8 tysięcy osób. W jego obrębie występuje wyraźne zróżnicowanie przestrzenne wielkości i intensywności migracji stałych. Wyraża się ono wyodrębnianiem, tak w napływie jak i odpływie migracyjnym dwóch obszarów; centralnego obejmującego 9-11 ośrodków gminnych i miejsko-gminnych bezpośrednio otaczających Brodnicę oraz peryferyjnego obejmującego pozostałe 21-23 ośrodki, rozwiniętego w sposób ciągły wokół obszaru centralnego (ryc. 4, 5 i 6).

Po stronie napływu migracyjnego obszar centralny stanowi 11 ośrodków gminnych. Największą liczbę migrantów brutto do miasta dostarcza jego własna gmina i sąsiednie Grażawy (40,1%), a następnie Świdziebnia, Zbiczno i Osiek (15%), które pod względem intensywności napływu mieszczą się w V-III stopniu koncentracji. Dalsze pięć ośrodków gminnych: Rypin, Wapielsk, Górzno,

Jabłonowo Pomorskie i Brzozie reprezentujące II stopień koncentracji skupiają 17,2 % całego napływu regionalnego (ryc. 4.). Nieco inna sytuacja występuje po stronie odpływu (ryc. 5.). Najwięcej osób przenosi się z miasta do jego gminy (24 %), Grążaw i Osieku (16,1 %), Bobrowa i Zbiczna (23,1%), które mieszczą się w V-III stopniu koncentracji. Pozostałe cztery ośrodki gminne; Wąpielsk, Brzozie, Nowe Miasto Lubawskie, Jabłonowo Pomorskie mieszczące się w II stopniu koncentracji uzupełniają ten zwarty obszar, na który kieruje się odpływ migracyjny z Brodnicy. Pozostałe gminy nie odgrywają już większej roli w regionalnym odpływie migracyjnym.

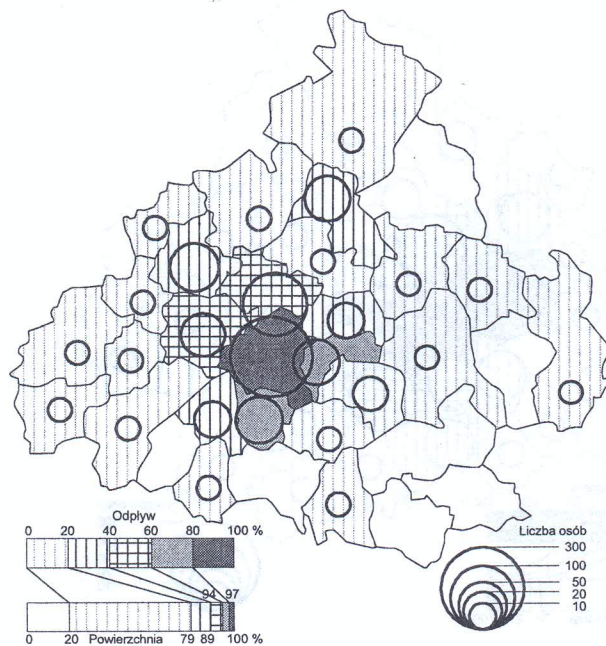
Wypadkową napływu i odpływu migracyjnego jest obrót migracyjny (ryc. 6.). Obszar o V-III stopniu koncentracji obrotu migracyjnego obejmuje 10 gmin tworzących zwarty obszar otaczający Brodnicę. Ma on kształt owalu. Na północnym-zachodzie obejmuje Jabłonowo Pomorskie, Bobrowo i Zbiczno, w części centralnej Brzozie, Grążawy, Brodnicę, Osiek i Wąpielsk oraz na południowym-wschodzie Górzno i Świdziebnię. Regionalny napływ, odpływ i obrót migracyjny charakteryzuje się zatem wysokim stopniem koncentracji przestrzennej (wskaźniki koncentracji przyjmują odpowiednie wartości: $k_n = 0,856$, $k_o = 0,800$, $k_{ob} = 0,828$).

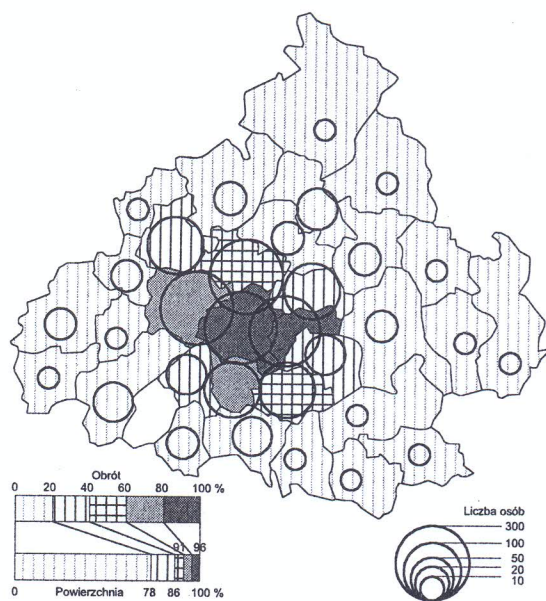
Ryc. 4. Napływ z regionu migrantów stałych do Brodnicy w okresie 1.01.1992-30.05.1995

Inny charakter rozkładu przestrzennego ma regionalne saldo migracyjne (ryc. 7). W tym względzie największe znaczenie mają gminy; Bobrowo, Świdziebnia i Grażawy dostarczające do miasta netto aż 43,5% migrantów. Ważną pozycję zajmują dalsze trzy gminy: Brzozie, Osiek i Rypin, na które netto przypada 16,5% migrantów. Mniejsze znaczenie dla Brodnicy w zakresie migracji netto ma jej własna gmina oraz Górzno, Jabłonowo Pomorskie, Zbiczno i Wąpielsk skupiające łącznie 20,3% salda migracyjnego. Również dodatnie saldo migracyjne jest przestrzennie silnie skupione, na co wskazuje wysoka wartość wskaźnika koncentracji wynosząca $k_s = 0,854$. Na demograficzny wzrost miasta odbywający się poprzez migracje regionalne największy wpływ ma 10 poprzednio wymienionych gmin oraz miasto i gmina Rypin.

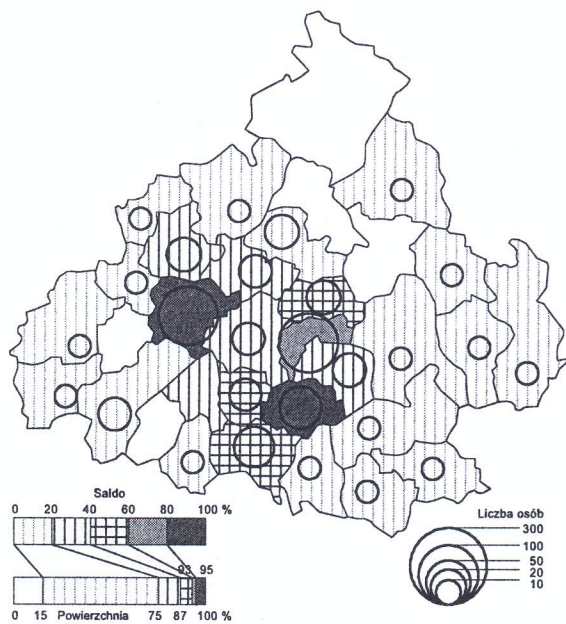
Z przeprowadzonej analizy wynika, że w ostatnich latach obserwuje się pogłębianie tendencji spadkowej w zakresie mobilności przestrzennej ludności, zarówno mobilności lokalnej, wewnątrzregionalnej jak i międzywojewódzkiej oraz zmniejszenie wielkości emigracji stałej za granicę, z drugiej strony pojawia się na znacznie wyższą niż dotąd skalę napływ cudzoziemców. Mała mobilność dotyczy również Brodnicy, w której od końca lat 80. odnotowuje się wyraźne zmniejszenie wskaźników migracyjnych (przyjazdów i wyjazdów na stałe), a większość przemieszczeń ludności odbywa się w najbliższym zapleczu miasta.

Ryc. 5. Odpływ do regionu migrantów stałych z Brodnicy w okresie 1.01.1992-30.05.1995

Ryc. 6. Regionalne migracje stałe (obróć) z i do Brodnicy w okresie 1.01.1992-30.05.1995

Ryc. 7. Regionalne saldo (dodatnie) migracji stałych z i do Brodnicy w okresie 1.01.1992-30.01.1995